

سزادانی بازگانی مه‌رگ و ناساندنی تاوانی ژهنۆساید دژ به خه‌لکی کوردستان بۆ یه‌که‌مه‌جار له چوارچیوه‌یه‌کی یاساییدا

شاخه‌وان شو‌رش

کوشتنی کوردان ژهنۆساید بوو
دادگایه‌ک له‌های رایگه‌یاند که‌وا کوشتنی هه‌زاران کورد له‌ئێراقدا له‌ 1980کاندا کارێکی ژهنۆسایدی بووه
BBC, 23.12.2005¹

15 سال بۆ پیاوی کیمیا-بۆ-ئێراق
ئهو هۆله‌نده‌یه‌ی یارمه‌تی سه‌دامی دا به‌ تاوانکاری جه‌نگ تاوانبارکرا²
CNN, 23.12.2005

هۆله‌نده‌یه‌ک له‌به‌ر فرۆشتنی گازی ژاراوی به‌ سه‌دام زیندانی‌کرا³
Politiken 23. dec 2005

بازگانی مه‌رگ فرانس قان ئه‌نرات له‌لایه‌ن دادگای‌های هۆلاندی 15 سال زیندانی بۆ پراپه‌وه و گوترا
"ئهو به‌شداری له‌ ژهنۆساییدا نه‌کردوو، به‌لام ئهو زانیویه‌تی ئهو ماده‌ کیمیاویانه‌ بۆ دروستکردن و
هێرشی چه‌کی کیمای به‌کارده‌هێنדרین". هه‌روه‌ها گوترا "ئهو نه‌یتوانیوه‌ ئهو به‌سه‌لمی‌نیت که‌ به‌بێ
ماده‌ کیمیاویه‌کانی ئهو، هێرشه‌که‌ هه‌ر پرویان ده‌دا".

ئهو‌هی که‌ زۆر گرنگه‌ و جینگای بایه‌خ پێدانه‌، بۆ یه‌که‌مه‌جار له‌ دوا‌ی کاره‌ساتی گه‌لکوژی‌که‌ی ئه‌نفال له
سالی 1988دا، تاوانکاری هێرشه‌که‌ی ئه‌نفال به‌ تاوانی ژهنۆساید (گه‌لکوژی) له‌ چوارچیوه‌یه‌کی
یاساییدا و له‌ دادگایه‌کی باوه‌رپێکراوی ئه‌وروپیدا پاده‌گه‌یه‌ندریت.
دادگای‌های ئهو ئه‌نجامه‌ یاساییه‌ و گوزارشت ده‌کات: "دادگا برۆای وایه‌، یاساییانه‌ پێیوایه‌،
به‌متانه‌وه‌ سه‌لمیندراوه‌ که‌وا دانیشتونانی کورد وه‌کو گروپیکێ ئه‌تنی ده‌چنه‌ژێر داخواری
پیکه‌وتنامه‌ی ژهنۆساید". هه‌روه‌ها ده‌لێت: دادگا هیچ ئه‌نجامیکێ دیکه‌ی نیه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ ئهو هێرشه‌
به‌ مه‌به‌ستی له‌ناوبردنی دانیشتونانی کورد له‌ ئێراقدا ئه‌نجامدراوه‌".

ئه‌گه‌ر بزاندریت ناساندنی تاوانکاریه‌کی دژ به‌ مرۆفایه‌تی وه‌کو تاوانی گه‌لکوژی زۆر سه‌خته‌، ئهو
چاکتر له‌ گرنگی ئهو برپاره‌ ده‌گه‌ین. جینگای گوتنه‌ شاره‌زای یاساناس هه‌ن، ته‌نها تاوانکاری
هۆلۆکووست به‌ تاوانی گه‌لکوژی داده‌نێن. زۆر یاساناس هه‌ن پێیان وایه‌، ده‌بێ کوشتاره‌که‌ هێنده
کوشنده‌ بێت به‌ راشکاوی کار له‌ ئه‌گه‌ری مانه‌وه‌ی ئهو گروپه‌ خه‌لکه‌ بکات، ئه‌وجا ده‌کرێ ئهو کوشتاره
به‌ گه‌لکوژی بناسریت.

دیاره یاساناسیش ههن هینده رهق نین و پئیانوایه ههر کۆمه لکوژییه کی سیسته ماتیکی له لایه ن دهسه لاتداره وه دژ به خه لکی بی بهرگری و بی دهسه لات تاوانی گه لکوژییه⁴.
کوشتاری ئه رمه نیه کان له سالانی 1914 و 1915 دا له لایه ن دهسه لاتی تورکه گه نجه کانه وه، که گه لکوژییه کی زۆر راشکاو ی سه ره تای سه ده ی بیسته مه هیشتا کیشهی ته و او ناساندنی هه یه و تورکیا ئاماده نییه ملی بۆ بدات.

کوشتاره که ی سر پیره نیسا له بۆسنه له سالی 1995 دا که تییدا 8000 کور و بیایوی موسولمانی بۆسنه یی له لایه ن سربه کانه وه به کۆمه ل کوژران، تا کو سالی 2004 وه کو تاوانکاری ژه نو ساید له لایه ن دادگا وه ددانی پینه دهنرا، به لکو وه کو تاوانی پاکتاوی ره گه زی و تاوانی دژ به مرؤقایه تی سه یری ده کرا. به لام دوا ی هه شت سال مشتومر و ره خنه و ره خنه کاری و ئه نجامی دژ به یه ک ئه و جا له گه ل دادگاییه که ی رادیسلاف کریستیچ⁵ وه کو تاوانی ژه نو ساید را گه یه نرا.

ئه و بریاره ی دادگای های، هیرشی ئه نفالی به تاوانی گه لکوژی ناساند، ئه وه ناساندنی یاسایانه ی تاوانی گه لکوژییه دژ به خه لکی کوردستان. واتای ئه وه یه یاسایانه بر و ا هیتراره و ددانرا وه به وه ی که رژییمی به عس مه به سستی له ناوبردنی گه لی کورد بو وه و ویستویه تی بوونی نه ته وه یه ک ره شکاته وه.
ئه و بریاره پشنگیرییه کی زۆر گونجا و گوشاریکی یاسایانه یه بۆ ناساندنی تاوانی ئه نفال وه کو تاوانی گه لکوژی له ههر دادایه کی دیکه یا ئه نته رناسیونالدا. له بیرمان نه چیت، ئه و دادگایه هۆ له ندیه دادگایه کی با وه پیکراوی هۆ له ندی و ئه وروپاییه، به لام ئه نته رناسیونال نییه، بۆیه مه رج نییه بریار و ئه نجامی دادگاییکردنه که ی فرانس فان ئه نرات بکریته پیوه ر و له ههر دادگایه کی دیکه ی ولاتانی دیکه دا یا ئه نته رناسیونالدا کاری پیکریت. ده کری دادگای دیکه بۆ نمونه "دادگای تایبه تی ئیراق" ئه نجامی دیکه بداته ده ست و هیرشه که ی ئه نفال به تاوانی گه لکوژی دانه نیت. به لام گومان له وه دا نییه، ئه گه ر ئه و دادگایه یا ههر دادگایه کی دیکه چ ناسیونال یا ئه نته رناسیونال ئاراسته یه کی ئاوا بگرنه به ر، وا چا وه پروان ده کریت ئه و ئه نجامه ی دادگای های کۆسپی زۆریان بۆ دروست بکات.

پیموایه ئه و راپۆرتیه ی ریکخراوی مافه کانی مرؤف که له سالی 1993 دا بلاوی کرده وه، که تیایدا بوونی "ویستی له ناوبردن" ی گه لی کورد له هیرشه که ی ئه نفالدا گونجا وانه ده سه لمینیت، رۆلی گرنگی له و ئه نجامه ی دادگای هۆ له ندیدا گپرا وه. ئه وان سه ره رای کۆ کردنه وه و وه رگپرائی کۆمه لیک ده کومینتی گرنگی تایبه ت به بریاره کانی له ناوبردن و کوشتنی خه لکی کوردستان له لایه ن عه لی کیمیایوی و سه رکردایه تی به عسه وه بۆ زمانی ئینگلیزی، بیلایه نانه هه بوونی "ویستی له ناوبردن" یان له لایه ن رژییمی ئیراقه وه سه لماندو وه⁶.

جیگای سه رنجدا نه ریکخراوی سه ره به خۆ و سفیلی "ناوه ندی هه له بجه دژ به ئه نفالکردن و ژه نو سایدی گه لی کورد" (چاک)، رۆلی گونجا و شیایوی له و دۆزه دا گپرا و یارمه تیده ریکی گرنگی سه ره که وتنی ئه و پرۆسه یه بوو.

¹ Killing of Iraq Kurds was 'genocide', BBC News, December 23,2005

² 15 years for chemicals-to-Iraq man, CNN, December 23,2005

³ Hollænder fængslet for at sælge giftgas til Saddam, www.politiken.dk Fredag 23. dec 2005

⁴ Matthias Bjørnlund, Eric Markusen and Martin Mennecke, (in press) "What is Genocide? A Search for Common Ground Between the Legal and Non-legal Definitions", to be published in Daniel Feierstein (ed).

⁵ Prosecutor v. Radislav Krstic: Judgement, 19 April 2004, case No: IT-98-33-T. para. 10.

⁶ Human Rights Watch (1993), GENOCIDE IN IRAQ The Anfal Campaign Against the Kurd A Middle East Watch Report, <http://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/>